

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Светослав Овчаров

за дисертационните материали, предоставени от
д-р Мартичка Стоянова Божилова в конкурса за доцент,
обявен от НАТФИЗ „Кр. Сарафов“ в ДВ от 23 11 2023 г.

В конкурса за доцент, д-р Божилова е предоставила като хабилитационни материали три документални филма „Коридор номер 8“, „Последните черноморски пирати“ и „Георги и пеперудите“. В трите филма г-жа Божилова е продуцент. Предоставените филми имат своята богата национална и международна биография като срещи с публиката и фестивална съдба. Филмите са измежду най-представителните заглавия на българското документално кино в последните десетилетия. Самият факт, че г-жа Божилова е продуцент на филмите вече я прави значителна фигура в българската (а и в европейската) продуцентска гилдия.

В избора на трите филма, предоставени като дисертационни материали има наложено съзнателно самоограничение – избрани са документални филми, а не игрални или телевизионни сериали от богатото портфолио на г-жа Божилова и фирмата „Агитпроп“, чийто представител е тя. В частта на „непредставените“ за хабилитация трудове влизат филми, които са носители на някои от най-престижните международни награди като копродукцията „Не ме докосвай“ (Берлинале 2018 – „Златна мечка“ за най-добър филм и Награда за най-добър пълнометражен дебют). В самия подбор на филмите г-жа Божилова е проявила едни от най-сериозните качества на продуцента – да може да отсява важното от маловажното, същественото от подробностите, да се съсредоточават усилията върху най-важната посока, „да се изчислява посоката на главния удар“ (извинете ме за военната терминология), за да се осигури качествен пробив в толкова трудният за реализация световен

филмов фронт. Предложените документални филми са попаднали в избора ѝ, вероятно и поради факта, че тя е без съмнение собствен принос в кинематографичния свят, това са филми, в които тя е Продуцент в истинския смисъл на записаното в Закона за филмовата индустрия¹.

„Георги и пеперудите“ (2004, реж. Андрей Паунов) е филм, който се вписва в една стабилна световна (и българска) традиция да се правят филми за съдбата на хората с психически проблеми. Достатъчно е да споменем в българското кино „Дом Номер 8“ (1986, реж. Николай Волев) или съвсем новия филм от Франция „На борда на „Адамант“ 2023, реж. Никола Филибер), първият с голямата награда в Оберхаузен, вторият – със „Златна мечка“ от Берлин. Филмите за хора с психични проблеми са в известен смисъл „обречени на успех“, ако щете поради нездравия интерес на известна част от публиката, която иска да надникне зад стените на домовете за психиатрични заболявания. Тези филми са проекция на страховете на всеки обикновен „здрав човек“, че в него дреме потенциален луд, който в един момент може да излезе на повърхността. В центъра на филма стои директора на дома за „възрастни с умствена изостаналост“ д-р Лулчев, с неговите грижи за пациентите и мечти за странни дейности, като например откриване на ферма за охлюви на територията на дома. Утопиите на д-р Лулчев граничат също с представите за здрав разум, а във филма за филма „Георги и пеперудите“, който е реализиран десет години по-късно се вижда, че нищо от онова, което доктор Лулчев е мечтаел не се е осъществило. Дупката, в която той е мечтаел да гледа охлюви си е все така обрасла с щир и коприва, „питомците“ живеят по същия примитивен начин, а манастирът, в който преди се е помещавал домът, съвсем е рухнал. Без да го имат предвид като предварително очакване, авторите на филма са създали един подробен портрет на болното ни общество, в което психично здрави и психично болни като че могат да разменят местата си, а катастрофичността на изказа наднича от

¹ ЗФИ Допълнителни разпоредби параграф 1. т 20. (предишна т. 19, изм. – ДВ, бр. 98 от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г.) "Продуцент" е лице, което инициира и организира реализацията на филма от собствено име, осигурявайки необходимите за целта финансови средства и други условия.

всеки кадър. В това се състои и големият принос на Мартичка Божилова в този филм – да улови възможността в частния случай да се открие големият образ на времето, в което филмът е създаден и да го запечатат на целулуидната лента. Тук му е мястото да отбележа, че г-жа Божилова е от продуцентите, които полагат еднакво голяма грижа към създаваните продукти както преди и по време на снимки, така и в последващия период на реализация. Търсенето на адекватни филмови фестивали и търговска реализация е едната страна на този процес. Другата е в грижата за съхраняването и дълговечността на филма – „Георги и пеперудите“ е един от малкото български филми, които преминаха през дигитална реставрация и получиша шанс за нов кинематографичен живот.

Някак закономерно „Последните черноморски пирати“ е следващият филм, който е представен в списъка на хабилитационните трудове. Въпреки, че режисьорът е друг (Светослав Стоянов), има нещо много общо в подхода към света на персонажите. Подобно на ония в „Георги и пеперудите“ и тук героите са аутсайдери. И тук погледът към тях е горчиво ироничен, дори гротесков. Върху персонажите на филма е надвиснала опасността тяхното „Елдорадо“ да бъде затиснато от цивилизацията, от „инвеститорите“, които не си поплюват, когато трябва да се разправят с група впиянчени иманяри и ентузиастични. Публиката отлично разбира, че персонажите никога няма да намерят лелеяното съкровище на Вълчан, но пък и отлично знае какво се случва, когато по Черноморието се пуснат багерите. Както и в „Георги и пеперудите“ сянката на апокалипсиса виси над местообитаването на хората, над това последно останало късче от рая. И в двата филма има известен постановъчен момент (в първия, това са статичните портрети на „питомците“ на дома, заснети по фотографски начин в естествената им среда, във втория – шурането на персонажите по плажовете със знаме в ръце), и в двата филма това дава известен момент на отстраняване от историята и създаване на дистанция между разказвачи и публика. Без да съм навътре в процеса на създаването на филмите, откривам в този подход влиянието и на продуцента. Има в работата на г-жа Божилова нещо, което дава усещане едновременно

и за близост, и за дистанция – оня необходим „хлад“, който предпазва продуцента от прекалена екзалтация от собствената му работа². Това качество на продуцента е особено необходимо, особено, когато го съпътстват успехи – да не се самозабравя, да работи върху всеки следващ филм, като най-важния досега в кариерата, да уважава авторите и публиката. Резултатите от такъв подход винаги са положителни и Мартичка Божилова го доказва с цялата си енергия и размах.

„Коридор Номер 8“ е също толкова балкански, постсоциалистически и ироничен филм, колкото и другите два. Той доказва, че в психологията на народите, които обитават Балканския полуостров има много общи черти, много, което разделя хората, но и още повече, което ги събира. Може би много точно го е формулирал един от авторите „това е *„пътуващ филм“ по път, който не съществува*“. Каква по-сериозна метафора да дирим във филма от това, което съдържа горното изречение. И днес, повече от 15 години след излизането на филма фамозният коридор номер 8 все още не е построен, а като че все повече се отдалечава във времето. Разликите между политическите ръководства на страните стават все по-големи (на дело, на приказки не е така), а за обикновените хора, които биха били облагодетелствани от построяването му и които са героите в този филм никой не се и сеща. Достойнството на този филм, е че Мартичка Божилова отново е усетила важното в съдбата на балканските човечи и успяла да го прехвърли на екрана. Понякога ние хората на изкуството наивно си мислим: „Ех, ако политиците гледаха повече филми! Да бяха гледали този филм и да бяха мислили как да се прокарат пътища, не как да се налагат ембарго върху приемането на този или онзи в тази или онази организация..“ Но ентузиазмът ни бързо угасва, защото виждаме с кого си имаме работа, кои са ония,

² Сещам се за едно представяне на „Агитпроп“ от преди години, в което имаше ключово изречение: „Може би най-награждаваната българска компания“. В това „може би“ е разковничето. Непрекъснато сме свидетели на това как автори и продуценти у нас говорят за себе си само в превъзходна степен, като че историята на киното започва от тях. При „Агитпроп“ и тяхното изречение тази мярка беше спазена, макар, че именно те има с какво да гордеят. Но ... всичко е въпрос на култура. Включително филмова.

които призоваваме към „повече култура“. А хората, заснети във филма, са си все там, край несъществуващия коридор номер 8.

На няколко пъти го споменавам, но съм длъжен да го поставя в отделен абзац, защото ми се струва важно: Мартичка Божилова притежава рядкото качество да усеща едновременно теми, които са важни за обществото (не само за българското, а за европейското, световното) и да успява да ги превърне в талантиливи филми, които да разпространи и покаже на най-добрите фестивални сцени. Така се получава в резултат на изострено чувство за социална и човешка справедливост, но и за пазар, за познаване на механизмите на световните финансиращи институции. Тези ѝ качества я правят значима в дейността ѝ на продуцентското поприще.

Всеки продуцент мечтае да открива нови автори и да ги налага на националната и световната сцена. В това отношение г-жа Божилова има особен талант и заслуги. Киното ѝ дължи благодарност, заради подкрепата, която е оказала за първите филми на режисьори от Андрей Паунов до Мария Аверина. Искане се особено чувство, за да усетиш кой автор, който идва при продуцента с неформалния си проект има заложи да го развие и не само да стигне до филм (защото понякога става и обратното) но и филмът да бъде стойностен и дори приносен към документалното кино. Работата с дебютанти винаги носи риск и Мартичка Божилова се е нагърбвала многократно с този продуцентски риск, като повечето пъти резултатите са повече от удовлетворителни.

Последно, но не по важност е споменаването на съвместната работа на г-жа Божилова с операторите, сценаристи, режисьори, бизнесмени, автори на какви ли не щури идеи Георги Богданов и Борис Мисирков. Ако вярваме на приказката, че „с какъвто се събереш, такъв и ще станеш“, то тяхната съвместна работа е доказателство, че триумвиратът може да бъде успешна форма на управление и съществуване в културния свят.

Посочените от д-р Божилова приноси са описани изчерпателно и отговарят на действителния статус на филмите, които тя посочва като

хабилитационни трудове. Без да ги цитирам дословно ще спомена, че рядко се случва в лицето на един човек да има толкова много и толкова разнообразно поле на приносна дейност: и в търсене на уникални източници на финансиране, представяне и промотиране, работа с телевизионни и филмови фондове, сейлс агенти и пр. Познаването на тази материя отвътре, ползването ѝ и възможността да бъде предадено като познание на студентите е възможност, от която Академията трябва да се възползва с пълни шепа. Д-р Божилова е автор на публикации на научни теми в реномирани издания, което добавя допълнителна тежест на нейната теоретична подготовка.

Д-р Божилова има сериозен опит в преподаването и палитрата на предметите, които са част от нейното портфолио като преподавател са достатъчно красноречиви за периметъра на познанията и възможностите ѝ: „Европейската копродукция“, „Продуциране в неигралното кино и телевизията“, „Международно продуцентство“, „Публична презентация на проекта в документалното кино“. Академията има нужда от такъв преподавател, който с авторитета си и дълбокото познаване на проблемите на продуцентството „от първа ръка“ може да обучава и да помага на студентите от всички образователни степени.

Като анализирам предоставените като хабилитационни трудове и цялостното поведение на д-р Мартичка Божилова в българския и европейския филмов живот с увереност ще гласувам с „да“ в конкурса за „доцент“ , обявен от НАТФИЗ „Кр.Сарафов“

София,

7 април 2024 г.

проф. д-р Светослав Овчаров